

ПРЕДМЕТ ВІДАННЯ Й ПОВНОВАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

COMPETENCE AND POWERS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

Попович М.М.,

*здобувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету*

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Статтю присвячено комплексному аналізу конституційного механізму забезпечення єдності судової практики в Україні. Проведено аналіз співвідношення практики Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів із забезпечення однакових підходів до вирішення справ по суті, виходячи із засад верховенства права та пропорційності.

Ключові слова: верховенство права, єдність судової практики, Конституційний Суд України, конституція, належна правова процедура, право на судовий захист, суди загальної юрисдикції.

Статья посвящена комплексному анализу конституционного механизма обеспечения единства судебной практики в Украине. Проведен анализ соотношения практики Конституционного Суда Украины, Европейского суда по правам человека, Верховного Суда Украины и высших специализированных судов по обеспечению одинаковых подходов к решению дел по существу, исходя из принципов верховенства права и пропорциональности.

Ключевые слова: верховенство права, единство судебной практики, Конституционный Суд Украины, конституция, надлежащая правовая процедура, право на судебную защиту, суды общей юрисдикции.

The scientific article is devoted to the analysis of complex constitutional mechanism to ensure unity of jurisprudence in Ukraine. The analysis of the ratio of the practice of the Constitutional Court of Ukraine, the European Court of Human Rights, the Supreme Court of Ukraine and high specialized courts to ensure similar approaches to solving cases on the merits, based on the principles of the rule of law and proportionality.

Key words: rule of law, unity of jurisprudence, the Constitutional Court of Ukraine, Constitution, due process, right to judicial protection, courts of general jurisdiction.

Сьогодні судовий конституційний контроль у системі забезпечення верховенства конституції не піддають сумніву. Навіть у національних конституційних системах, де традиція досить сумнівно ставилася до цього інституту в силу традиції парламентаризму й пов'язаного з ним парламентського контролю, усе більшої ваги набуває цей інститут. Згідно з доктриною компенсації повноважень (стратегії компенсації, *the compensating strategy*) німецького конституціоналіста Г. Кляйна [1, с. 111-112] сьогодні пропонується запровадження судового конституційного контролю й для конституційної системи Нідерландів, що дозволить розвиватися їй більш динамічно, відповідно до сучасних тенденцій розвитку права [2, с. 410-411]. Для німецької конституційної традиції є притаманним парламентаризм та ідеї судового контролю актів парламенту. Принаймні з періоду Священної римської імперії германської нації така дилема трактується через збалансованість актів парламентів і конституційних судів, а в разі зволікання законодавця чи недодержання цього балансу вирішується відповідно до доктрини компенсації повноважень.

Тому для сучасного конституціоналізму є важливим саме інститут забезпечення верховенства конституції, його відповідність характеристикам незалежності й безсторон-

ності, демократичної легітимності й ефективності. Конституція як акт установчої влади народу, що виражає суспільну згоду щодо змісту соціальних цінностей і майбутніх параметрів їх розвитку у вигляді конституційних принципів і норм, зв'язує суб'єктів конституційних правовідносин.

Адже сучасний конституціоналізм визначає основні критерії якості щодо законодавства, управління та правосуддя в механізмі демократичної конституційної державності. Зрозуміло, що цим критеріям не відповідає політико-правова практика маргіналізації парламентаризму та судового конституційного контролю. Прийняття законів, які містять прогалини, колізії або вимагають прийняття додаткових правових актів як необхідну умову їх належного застосування, є дефектними й сумнівними з точки зору правової визначеності, правомірності очікувань як компонентів верховенства права (ч. 1 ст. 8 в поєднанні зі ст. 57 Конституції України).

Інноваційним потенціалом сьогодні володіє соціетальний конституціоналізм, який обґрунтовується в працях деяких учених [3, с. 183]. Соціетальний конституціоналізм (*societal constitutionalism*) ґрунтується на ідеях забезпечення не тільки ліберальних прав і свобод, а й соціальних прав і права на розвиток індивіда. Основна ідея соціеталь-

ного конституціоналізму полягає у формуванні відповідальності людства перед прийдешніми поколіннями, забезпеченні високого рівня соціального капіталу. За таких умов мають гарантуватися соціальний захист населення, реалізація принципу соціальної правової держави (*welfare state*), захист довкілля та здійснення публічної влади відповідно до принципів сталого розвитку (*sustainable development*), оскільки реалізація прав людини та спільноти обмежена природними ресурсами й відповідальністю нинішнього покоління перед прийдешніми, яким має бути гарантований рівний доступ до природних ресурсів принаймні на рівні сьогодення. Тому соціетальний конституціоналізм визначає правові засади конституціоналізму постнаціональної епохи, для якої є притаманним формування наднаціональних структур, що спроможні вирішувати складні економічні, соціальні, екологічні питання на засадах тісної інтеграції між національними державами. За таких умов саме парламентаризм і судовий конституційний контроль створюють інституційну основу поряд із засобами безпосередньої демократії, реалізації національного (народного) суверенітету на наднаціональному рівні організації публічної влади. У цьому контексті треба погодитися з думкою Ю. Габрмаса стосовно того, що при-

роду наднаціональних об'єднань не можна трактувати в руслі дискурсу між федерацією й конфедерацією [3], що в майбутньому матиме вирішальне значення для парламентаризму, судового конституційного контролю та засад демократичного порядку.

За будь-яких умов діяльність конституційних судів тісно пов'язана із законодавчими функціями парламенту, адже закони є об'єктом судового конституційного контролю. Цю дилему вирішують по-різному.

Американський правознавець Дж. Ролз у своїй праці «Теорія справедливості» вирішує цю дилему таким чином. Він розглядає правопорядок як «систему адресованих розумним особам громадянських правил», які набувають характеру певної повинності, і така повинність має відповідати певним умовам. По-перше, дії, що вимагають чи забороняють вимоги закону, мають бути такими, щоб можна було сподіватися від людей виконання рекомендованого й уникання забороненого. По-друге, ці приписи мають бути такими, щоб законодавці, судді та інші функціонери могли б виходити з припущення, що будь-які відданні накази можуть бути виконані, а закони й укази виконуватимуться тоді, коли загальні вірять, що їм можна коритися та що їх можна виконувати. Нарешті, цей припис означає, що «...правова система повинна визнавати немож-

ливість виконання чогось як оборони чи принаймні пом'якшуючої обставини» [4, с. 329]. У цих міркуваннях Дж. Ролз сформулював вимоги якості до законів, що є необхідною умовою їх належного застосування.

Саме співвідношення законодавства та судової правотворчості Дж. Ролз розкриває таким чином: «Допустимо, що критерії подібності даються нам через самі правила закону та через принципи для їх інтерпретації. Незважаючи на це, припис ухвалення подібних рішень у подібних випадках істотно обмежує свободу дій суддів та інших представників влади. Цей припис змушує їх виправдовувати розрізнення, які вони роблять для осіб, посиланням на релевантні принципи та правила закону. У будь-якому конкретному випадку, якщо правила виявляться складними взагалі, доведеться їх інтерпретувати, можна легко виправдати довільне рішення. Проте в міру накопичення числа випадків стає дедалі важче вибудовувати вірогідні виправдання для упереджених суджень. Вимога послідовності є чинною для інтерпретацій усіх правил і для виправдання на всіх рівнях. Зрештою, стає важко формулювати аргументи для дискримінаційних суджень. <...> Позаяк немає чіткої риси, що розділяла б ці виняткові випадки; настає момент, коли, як і під час інтерпре-

тації, чи не будь-яка різниця призводить до розрізнення» [5, с. 330].

За будь-яких обставин наведено вище є проблемою якості законодавства. За наявності певних проблем у якості закону настає компенсаторська функція правосуддя у вигляді інтерпретації правових актів. Якщо суд ухиляється від раніше ухваленого правоположення без належного обґрунтування, він буде звинувачений у свавіллі, що серйозно підірве легітимність конституційного судді. Тому вимога послідовності в рішеннях та обґрунтованості відхилень від сталої судової практики, заснованої на методиці розрізнення, має неухильно додержуватися з метою збереження авторитету конституційного судді.

Проблему співвідношення суверенітету парламенту та судового конституційного контролю розглядав також С. Шевчук [6], оскільки йде мова про взаємодію функцій законодавства та правосуддя. Однак ідеться про правосуддя особливого виду, зокрема конституційне правосуддя, оскільки саме конституційні суди покликані забезпечити верховенство конституції. Навіть у Нідерландах сьогодні тривають дебати стосовно введення інституту конституційної юстиції, хоча конституційна традиція країни тяжіє до правил доброчесності (courtesy rules) у парламенті. Однак ці правила сьогодні є неефектив-

ними, оскільки вони спираються на розподіл повноважень і відповідальності між парламентською більшістю й меншістю. Оскільки протягом останніх 40-х рр. у Нідерландах функціонують переважно уряди меншості, то ця конструкція діє неефективно, а тому питання забезпечення прав меншості набуває політичного, а не юридичного характеру, тобто стає непередбачуваним і невизначеним із точки зору верховенства права. Саме з таких міркувань обґрунтовується ідея впровадження незалежного інституту на зразок конституційного суду, який би на основі Основного Закону Нідерландів забезпечив перебіг політичного процесу відповідно до його вимог [2].

Виходячи з дилеми суверенітету парламенту та легітимності конституційного суду, С. Шевчук пише: «Конституційна юриспруденція, згідно з ідеологічними висновками Дж. Локка, ґрунтується на принципі обмеження державного (парламентського) суверенітету фундаментальними (конституційними) правами людини» [6, с. 196]. Далі, посилаючись на Г. Гарта, учений зазначає, що законодавчий орган не може претендувати на роль єдиного органу, що реалізує принцип народного суверенітету. Парламент обмежений конституцією, щоб запобігти «... законодавчому абсолютизму диктатора, якого обирають» [6, с. 196].

З точки зору народного суверенітету, з якого постає демократичний устрій держави, основним покликанням конституційного суду стає забезпечення балансу інтересів більшості й меншості, мірилом чого виступає завдання держави із забезпечення прав людини. Саме із цією проблемою пов'язують неефективність суто парламентських моделей захисту верховенства конституції, оскільки це залежить від мінливих відносин між більшістю й меншістю в парламенті, які потребують незалежного арбітра, який би діяв на засадах верховенства права й поваги до прав людини.

Тому постає питання щодо того, на якій правовій основі конституційні суди здійснюють функції арбітражу, оскільки парламенти володіють формальним повноваженням щодо формулювання певних правил, які мають універсальний характер. Це стає питанням визначення природи актів конституційної юстиції.

Таким чином, сьогодні зміщуються акценти в розумінні повноважень конституційних судів, оскільки це питання тісно пов'язано з природою актів конституційної юстиції. Акти Конституційного Суду України мають суперечливу природу, оскільки вони ґрунтуються на положеннях Конституції України, їх складно віднести до судового прецеденту. Також не варто відносити рішення й висновки Конституцій-

ного Суду України до такої категорії джерел права, як принципи права чи судова практика. Принаймні поняття «судова практика» є невизначеним, оскільки рішення Конституційного Суду України стосуються різноманітних питань розвитку конституційно-правової матерії та правової системи України в цілому. Тому можна лише умовно говорити про «судову практику» Конституційного Суду України щодо засад конституційного права, прав, свобод та обов'язків

людини й громадянина, референдуму й виборів, парламенту, глави держави, уряду, місцевого самоврядування тощо. Наприклад, судову практику Конституційного Суду України можна ще більш «подробити» до судової практики з окремих прав людини: право на свободу й особисту недоторканність, право на таємницю листування й кореспонденції, право власності, право на працю тощо. Тому такі питання треба розглядати в комплексі та взаємозв'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кляйн Х. Юрисдикция конституционного суда и структура конституции. От правового государства к конституционному государству / Х. Кляйн // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 111–114.
2. Adams M. Constitutional Review by Judiciary in the Netherlands. A Matter of Politics, Democracy or Compensating Strategy? / M. Adams, G. van der Schyff // Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht. – 2006. – № 66. – P. 404–420.
3. Pernice I. La Rete Europea di Constitutionalita – Der Europaeische Verfassungsverbund und Netzwerktheorie / I. Pernice // Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht. – 2010. – № 70. – P. 51–71.
4. Habermas J. Die Krise der Europäischen Union im Lichte einer Konstitutionalisierung des Völkerrechts – Ein Essay zur Verfassung Eiropas / J. Habermas // Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht. – 2012. – № 72. – P. 1–44.
5. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз. – пер. с англ. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – 678 с.
6. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – К. : Український центр правничих студій, 2001. – 302 с.